

LBRIS

Editor: Calin Vlasie

Redactare: Cosmin Peța

Tehnoredactare: Mihail Vlad

Pregătire de tipar: Marius Badea

Design copertă: Ionuț Broștianu

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SPIRIDON, CASSIAN MARIA

Dușmanii societății sau Când pacienții pun Stăpînire pe ospiciu /

Cassian Maria Spiridon. - București : Cartea Românească, 2017

ISBN 978-973-23-3203-0

821.135.1

Cassian Maria SPIRIDON

Dușmanii societății sau Când pacienții pun Stăpînire pe ospiciu

- atitudini literare X -

Copyright © Editura Paralela 45, 2017

Editura Cartea Românească este un imprint al Editurii Paralela 45

Calea Victoriei 133, sectorul 1, București

Prezenta lucrare folosește denumiri ce constituie mărci înregistrate, iar
conținutul este protejat de legislația privind dreptul de proprietate intelectuală.

www.cartearomaneasca.ro | www.edituraparalela45.ro

Și tot filosoful le motivează sporita cutezanță: „Ei aduc muritorilor urma
zeilor care au dispărut în bezna nopții lumii. Cei înzestrați cu o sporită cute-
zanță sînt, în calitatea lor de cîntăreți ai integrității, «poeți în timpuri săra-
ce»”. Și cît de sărace ne sînt vremurile în care doar în spațiul inimii ne aflăm
mîntuirea și dreptul la demnitate!

„Convorbiri literare”, iulie-septembrie 2016

Cuprins

Nota autorului / 7

Dușmanii societății sau
Cînd pacienții pun Stăpînire pe ospiciu / 9

Societatea spectacolului sau
Dictatura aparenței / 86

Drumul către desființarea omului / 129

Muncă și socialism la Eminescu / 149

Ura în contra democrației / 158

„Convorbiri Literare”
în anul o sută cincizeci / 173

Douăzeci de întîlniri convorbiriste / 192

Erorile fatale / 211

Omul în absența demnității / 250

Dușmanii societății sau Cînd pacienții pun Stăpînire pe ospiciu

Sînt tot mai numeroase Casandrele care prevestesc noi și noi catastrofe, nu mai puțin dispariția civilizației noastre, așa cum o cunoaștem, încît se naște întrebarea dacă mai sînt semne de salvare, nu mai puțin dacă merită să mai fie salvată! Două cărți scrise la un interval de aproape două decenii de doi autori diferiți: Paul Johnson (ziarist și istoric englez, născut în 1928) – *Dușmanii societății* (1977), în română, la Editura Humanitas, 2013 – traducere din engleză: Dana-Ligia Ilin, și Edward Behr (jurnalist de război și corespondent străin – născut la Paris, cu studii în Franța și Marea Britanie (1926-2007) – *O Americă înfricoșătoare* (1995), în română la Editura Humanitas, 2013 – traducerea din franceză Florin Sicoe, acoperă subiectul la care am făcut trimitere și ne propunem să-l cercetăm în aceste pagini.

Istoricul englez afirmă apodictic: *istoria lumii vechi e în mare măsură istoria șanselor ratate*. Și argumentează, pornind de la marile descoperiri ale lui *homo sapiens* în epoca neolitică, de la agricultura și păstorit, domesticirea animalelor, organizarea socială etc. – salturi intelectuale, subliniate de Paul Johnson, ca fiind *gigantice, care implicau conceptul de planificare și formarea simțului timpului, au fost mai anevoioase decît tot ceea ce a făcut omul de atunci încoace*. Dar știm că efectul fireștii accelerări continue, ce ar fi urmat săgeata progresului, în temeiul acestor salturi intelectuale a fost aproape nul – *societățile arhaice, în opinia istoricului, se remarcă nu doar prin stagnare, ci și prin regresie*. Tehnologia epocii arhaice era una empirică, care înainta prin încercări, multe eșuate, nu prin raționamente analitice.

Sigur, curiozitatea umană era la fel de activă și atunci, dar, și nu putem să-l contrazicem pe istoric, *înțelepciunea indivizilor a fost suprimată de prostia conservatoare a colectivității*. Un adevăr și astăzi de mare actualitate.

Pilduitoare pentru lumea veche și nu doar, sînt urmările provocate de abaterea de la cutumele încremenite, care, spre exemplu, ar fi putut fi fatale pentru filosoful Anaxagoras, care, în Atena secolului V înainte de Hristos, afirmă că Soarele este doar o minge de materie arămie – a fost salvat de la condamnarea la moarte pentru sacrilegiu de unul dintre discipolii săi aflați atunci la cîrma cetății, Pericle.

Stagnarea și decăderea nu erau o consecință a secătuirii ingeniozității omului, ci, cum bine remarcă istoricul englez, *obscurantismul sistemelor politice lipsite de libertate*, de la Egiptul Antic la vechile civilizații hinduse și chineze sau cele ale Orientului antic. Nu exista o reală economie de piață, era doar una de depozitare, spre folosul cîrmuitoarelor și, evident, nu exista o clasă de mijloc, negustorimea fiind mult prea îngrădită de cîrmuire. Sînt societăți care au dăinuit secole, chiar milenii, încremenite în structurile lor despotice, pînă, cum plastic spune autorul volumului *Intelectualii, le-a trezit incursiunea Occidentului*.

Capacitatea tehnică a Chinei antice este uimitoare prin marile ei invenții, de la harnașamentul pentru cai, la transformarea mișcării circulare în mișcare rectilinie și invers, dar, cu adevărat fabuloasă a fost inventarea prafului de pușcă, a busolei magnetice și tiparului; treimea magică care, ajunsă foarte tîrziu în Occident, a schimbat fața lumii.

Din nefericire, în întreaga lume, pînă la revoluția industriei, domina un sistem politic închis, însoțit totdeauna de un sistem economic închis. „Nu exista libertate în aceste societăți, întrucît chiar și cîrmuitoarii și conducătorii religioși erau prizonierii precedentului, ritualului și protocolului. Oamenii erau închiși într-un gigantic corp colectiv, ca parte a organelor lui, fiecare la locul său; corpul nu era mort, ci încremenit. Statul arhaic corporatist se putea extinde, uneori pînă la dimensiuni grotești; și putea ajunge la decădere sau la implozie. Ceea ce nu putea face era să miște. Cam prin anul 1000 î.Cr. dezvoltarea omului ajunsese în faza de stagnare” (Paul Johnson).

Singura cale de evadare, de ieșire din stagnare era o combinație între inițiativele economice și politice posibile de la un anumit grad de libertate.

Bazinul Mării Mediterane s-a dovedit un bun creuzet al experimentelor și, în consecință, aici s-au născut primele modele de civilizație sub semnul democrației, pe care, la alt nivel, mare parte a lumii le urmează.

Grecii, în temeiul precedentelor financiare, au permis dezvoltarea inițiativelor individuale, marile proiecte nu mai erau doar monopolul statului. Înflorirea comerțului a permis apariția și consolidarea unei numeroase clase mijlocii urbane. Posesia pămîntului era suficientă pentru acordarea statutului deplin de cetățean. „Astfel, pentru prima oară putem vorbi despre societăți organizate în plan politic. În care un număr relativ mare al locuitorilor erau

oameni liberi. Putem dezbate la infinit ideea că inițiativa comercială a creat drepturi politice, ori că exercitarea acestor drepturi a făcut posibilă inițiativa individuală; important este elementul de libertate comun ambelor activități. Amîndouă au evoluat *pari passu*; într-un fel, erau nedespărțite. A existat și un al treilea factor, care s-ar putea dovedi, dacă am dispune de mai multe informații, mai important decît ceilalți doi. Societatea grecească, așa cum s-a dezvoltat, era caracterizată de tendința spre libertate și spre inovație, precum și de dorința de a formula legi generale pe baza unui proces de explicații raționale. A fost prima societate care nu numai că a observat felul în care funcționează natura, ci a avut dorința reală de a descoperi de ce” (P.J.).

Un element care a permis o nouă *decolare* – după neolitic, a fost generalizarea alfabetizării în rîndul clasei de mijloc. Cum remarcă Paul Johnson: „Cînd o societate are o clasă de mijloc eliberată de jugul agricol și care știe să scrie și să citească, este gata de aventuri culturale”. Următorul salt al grecilor a fost instituirea principiului criticii, principiu descoperit și ce-i și mai important, legitimat tot de ei.

Pînă la presocratici nimeni nu pune la îndoială o opinie împămîntenită.

S-a adăugat Omului Dogmatic al societăților arhaice, Omul Critic. Cu apariția lui, măcar într-o parte a lumii, ia naștere *metoda științifică și tiparul unei societăți în progres continuu*. „În acest punct de răscruce omul și-a sporit enorm șansele de supraviețuire. Căci Omul Dogmatic nu este mai solid decît validitatea Adevărului său care, la urma urmei, e pur și simplu o teorie bazată pe dovezi restrînse. Marea putere a Omului Critic nu este că poate să se ferească de greșală, ci că o poate transforma din dezastru în avantaj. Nu rezistă sau se prăbușește pe baza teoriilor sale, deoarece, într-un sens, nu are nici o teorie, numai ipoteze de lucru” (P.J.). Sînt cunoscute realizările economice și culturale ale lumii clasice, unde *primum movens* a fost lumea Greciei antice, impuls preluat și amplificat, cum am spune astăzi, la nivel global de Imperiul Roman. Lungimea căilor comerciale ale Romei ajungea la 11000 km, din Britania pînă pe Coasta Coromandel; „Serviciul poștal al statului se deplasa cu 65 de kilometri pe zi, și chiar și transportul bunurilor către Coromandel nu dura de obicei mai mult de șaisprezece săptămîni – atît de aproape, zicea Pliniu, fusese adusă India de lăcomie” (P.J.). Am putea adăuga că, spre exemplu, în Imperiul Persan, o scrisoare dintr-un capăt în altul al întinsei împărății nu făcea mai mult de trei zile. E clar că circulația știrilor, a corespondenței, a fost depășită în zilele noastre doar grație telefoniei, Internetului și mass-media electronică. În lumea greco-romană funcționa o imensă economie de piață, iar perspectivele promiteau o creștere nețărmurită și permanentă. Dar, după cum știm, n-a fost așa. Romanii au preluat de la greci ideea unui sistem de legi întemeiat pe etică și gîndit în

mod rațional, împreună cu noțiunea de domnia legii, pe care au amplificat-o. Formula romană, care era pînă al un moment dat una prosperă, avea un mare defect, cu totul fatal, ce i-a distrus, precum un cancer, întreaga structură. Pe lângă alte concepte ce și le-au însușit de la greci, romanii au preluat și sclavia. Și la greci și la romani, alături de omul liber, cu drepturi cetățenești, exista și sclavul fără nici un drept. Existența sclaviei, omniprezentă și omnipotentă la nivel instituțional a fost un flagel la nivel economic, încetinind avansul tehnologic al lumii greco-romane. Dacă la nivel metafizic, prin gânditorii și filosofii ei, saltul era uriaș, cererea de progres tehnologic era aproape nulă. Romanii erau și mai puțin interesați de dezvoltarea tehnologică, se mulțumeau cu folosirea – disciplinată și foarte bine organizată a forței brute – a sclavilor. Roma, spune istoricul, *a fost constituită pe oceane de sudoare omenească*.

Principiul de construire ale morilor de apă a fost descris de Vitruviu, dar n-a fost folosit niciodată de romani. Erau cu totul dezinteresați de tehnologie, inclusiv de cea militară, Imperiul bazîndu-se, în fond, pe eficiența armatelor sale.

Bogații imense se aflau în mâinile a foarte puțini oameni, restul populației trăind la limita sărăciei. „Prosperitatea romană, la fel cu cea ateniană, mai înainte, se datora esențialmente extinderii imperiului. Ambele au fost clădite pe principiul jafului, nu pe cel al cultivării pămîntului” (P.J.).

În momentul cînd Imperiul nu s-a mai extins s-au diminuat și mijloacele financiare și întreținerea lui impunea aplicarea unor taxe și impozite în interior, care au dus, cum consemnează istoricul englez, la *amplificarea birocrăției, creșterea corupției, întărirea controlului central și extinderea generală a principiului constrîngerii. Putem spune că în această fază cancerul care rodea inima Romei, acceptarea universală și justificarea sclaviei, a degradării omului, a început să se extindă cu repeziune la întregul trup. Odată cu aceasta a venit sfîrșitul liberalismului, mai întii în sens politic, apoi în sens economic*.

Aparatul birocratic instituit pentru strîngerea și cheltuirea taxelor depășea ca număr pe al celor care plăteau. Prăbușirea era iminentă. Implozia era inevitabilă. Ca în cazul URSS-ului.

„Pe la jumătatea secolului III d.Cr. imperiul era într-un incontestabil declin economic. Orașele decădeau, și aceasta angrena restrîngerea din ce în ce mai mare a clasei de mijloc urbane, însăși temelia civilizației clasice, care produsese și aplaudase teatrul antic, templele și clădirile publice din Grecia – și sculpturile lor –, istoriile scrise de Tucidide, Polibiu și Herodot, știința lui Arhimede și Euclid, filozofia lui Platon, Aristotel și Epicur, poezia lui Vergiliu și Horațiu, satira lui Iuvenal și Tacit; și, mai presus de toate, marea infrastructură a dreptului roman, artefactul ubicuu și fundamentul moralității clasei de mijloc. Practic, tot ce era valoros în lumea clasică a venit de la

burghezie; prin urmare, înrobirea ei politică și distrugerea ei economică (cele două au mers mîna în mîna și sînt aproape imposibil de deosebit între ele) au însemnat o inevitabilă întoarcere la formele arhaice de organizare socială și comercială – pe scurt, o întoarcere la tirania orientală” (P.J.).

Dispare clasa de mijloc și apar marii latifundiari și primele semne ale feudalismului. Constantin, în 332 a impus prin edict legarea de pămînt a colonilor – au fost practic transformați în șerbi. „La moartea lui Constantin, Imperiul Roman era deja un stat totalitar, atît în sens economic, cît și politic. Gradul de constrîngere era mai pronunțat în Occident decît în Orient, unde nucleul țărănimii libere a supraviețuit cîteva secole (unul dintre motivele pentru care Imperiul Bizantin a rămas viabil). Însă peste tot statul a devenit cel mai mare – adesea singurul – antreprenor” (P.J.). Nu existau decît două clase, *honestiores* – clasa superioară, formată din proprietarii de pămînturi, înalții funcționari și clerul, și *humiliores* – toți ceilalți. *Statul corporatist era desăvîrșit*. Marea schimbare are loc în secolul IV, cînd creștinismul devine religie de stat. „Creștinilor înșiși le era limpede faptul că supraviețuirea instituției lor depindea de măsura în care puteau rămîne independenți față de stat; cel puțin ei au sesizat pericolul corporatismului. Așa cum au declarat Părinții Bisericii apusene în mesajul trimis lui Constantius de Conciliul de la Sardica în 343, orice amestec imperial în treburile Bisericii ar fi dezastruos: «Nu există decît o cale de a face rînduială în ceea ce e încîlcit și de a lega la loc ceea ce e frînt: ca oricine, ferit de teama înrobirii, să fie cu totul liber să hotărască în ce fel își îndeplinește treburile». Biserica a luptat din răspuțeri, parțial cu succes, pentru păstrarea deosebirii dintre ea însăși și stat și pentru autonomia acțiunilor și doctrinei sale. A fost singurul grup sau singura instituție din imperiu care a ținut piept regimului: de aceea a supraviețuit” (P.J.).

Se consideră că Imperiul a fost dărîmat de barbari. E un adevăr parțial. Barbarii au existat în interiorul Imperiului de la nașterea lui, numărul lor a crescut constant, formau o mare parte a armatei și asigurau covîrșitor forța de muncă necesară. Cînd avantajele oferite de Roma au dispărut, amplificîndu-se dezavantajele, barbarii din interior și-au da mîna cu cei din afară, cu mulțimea dușmanilor prezenți pretutindeni, nu doar la granițe.

„Imperiul Roman, cum afirmă Paul Johnson, nu a fost asasinat; a fost înlocuit, în decrepitudinea sa despotică, de un sistem esențialmente superior. Civilizația lumii greco-romane a dispărut din cauză că își pierduse libertățile politice și economice, personificate prin clasa de mijloc orășenească, pe care fusese construită”.

Calamitatea prăbușirii Imperiului, amploarea acestui fenomen la nivel economic este evidențiat de faptul că, *Europa Occidentală nu a ajuns, remarcă*

istoricul, să o depășească pe cea a Imperiului Bizantin, moștenitorul rezidual al Romei, decât în secolul XII, la aproape șapte sute de ani după prăbușirea imperiului apusean. Acele șapte veacuri de muncă obscură și aproape neconsemnată au fost prețul pe care l-au plătit înaintașii noștri pentru răsturnarea ordinii romane.

Totuși, în cele șapte veacuri de stagnare, practic nici o invenție sau descoperire importantă n-au fost total pierdute, nu accesul la cunoaștere era marea problemă, ci lipsa capacității administrative, a finanțării și, în primul rând, a oamenilor pregătiți să o folosească. În tot acest timp, în lumea germanică, la nord de Alpi, sclavia a dispărut. În Evul Mediu existau două mari sisteme, Bizanțul și Islamul. Primul a supraviețuit prăbușirii Imperiului Roman de Apus printr-o monedă puternică, o bază urbană largă, o administrație capabilă să adune resursele financiare și, mai ales, o țăranime liberă. Din păcate, era o teocrație, care în timp a dus la cumpărarea țăranilor liberi, statul transformându-se în singurul producător și comerciant. Astfel, la o răscruce comercială importantă, toate produsele care-i tranzitau teritoriul erau taxate cu 10% din valoare – un sistem care i-a permis perpetuarea pînă în secolul XII cînd venețienii i-au acaparat tot comerțul. Golit de această resursă, a rămas o formă fără fonduri, ușor de distrus de adversari. Islamul, ne spune istoricul, a cîștigat premiul cel mare, a fost o comunitate care s-a extins din secolul VII pînă în secolul XVII, dar niciodată una dinamică.

A fost și a rămas în tot acest interval un stat teocratic atotcuprinzător, infestat de sclavagism, și le lipsea o structură istorică solidă – vizibilă și astăzi, și peste toate, nu aveau noțiunea timpului.

„În aceasta constă marea putere economică a creștinismului: este o religie a timpului. Este progresivă în sensul strict al cuvîntului, fiindcă nu se învîrtește la nesfîrșit în jurul duratei ciclice a vieții, ci înaintează neobosit de la un punct istoric pînă la altul. Desigur, datorează această perspectivă originii iudaice, însă creștinismul timpuriu a întărit sentimentele milenariste și ideea unei apocalipse care se apropie, în care se vor face toate socotelile și se va da seamă pentru faptele săvîrșite. Sfîntul Augustin a oferit o structură istorică solidă trecutului, prezentului și viitorului, iar noțiunile sale au devenit o parte a repertoriului esențial al gîndirii occidentale. Prin urmare, moralitatea creștinătății latine este obsedată de factorii cronologici și este dominată de sentimentul «urgenței», de gîndul că timpul este «prețios». «Nu știm nici ziua, nici ceasul» – amenințarea timpului este întipărită cu fierul roșu în conștiința creștină. Puținătatea timpului petrecut pe pămînt, care nu trebuie niciodată «irosit», este pusă în contrast puternic cu eternitatea fără sfîrșit” (P.J.).

Ar fi totuși exagerat să nu credem că nu exista și la greci sau chinezi noțiunea timpului, dar poate mai puțin sau deloc a urgenței.

Un alt pivot al progresului a fost fierul, căutarea, descoperirea și utilizarea pe scară tot mai largă; fier mai ușor de exploatat, fiind mai bogat în zăcăminte, la nord de Alpi. Creșterea Imperiului carolingian s-a întemeiat pe fier, pe cavaleria în armuri. Și totuși, cu foarte mare încetineală s-au adoptat majoritatea inovațiilor esențiale. La romani nu exista interes pentru forța non-umană – ei fiind foarte eficienți în utilizarea forței umane. Șaua apare în primul secol ca invenție a barbarilor, sînt introduse scările de fier de la șă; boii sînt tratat înlocuiți de la transport de cai, grație harnașamentului. Efectul a fost enorm. S-a asigurat transportul pe uscat al produselor voluminoase și a accelerat trecerea de la agricultura de subsistență la cea pentru bani. Acum cătunele împrăștiate s-au concentrat în sate mai mari, căci țăranii nu mai erau siliți să locuiască în apropierea ogoarelor lor. Asistăm la o revoluție agrară, amplificată de utilizarea calului și plugului de fier. Se diversifică gama plantelor cultivate. În sfîrșit, se aplică utilizarea apei la mișcarea morilor descrisă încă de Vitruviu, dar niciodată utilizată de romani. Se schimbă atitudinea față de nou, lumea este tot mai interesată în creșterea orizontului și posibilităților de aplicare a tehnologiilor existente. „Aproape de la început, tehnologia acționată de forță non-umană de la începutul Evului Mediu a fost legată de dezvoltarea fabricării textilelor pentru vînzare internă și pentru export și, prin urmare, de apariția centrelor de comerț urban. Dacă orașele romane erau «stupi de trîntori» și centre ale tiraniei administrative, orașul medieval a fost mai întîi o reședință episcopală fortificată, apoi o anexă a punctelor de comerț de pe marile trasee ale pelerinilor și, în cele din urmă, un centru de comerț și de industrie de sine stătător. Avem aici începutul altui ciclu în stil grecesc al creșterii urbane. Vedem din nou apariția unei clase urbane de mijloc, a cărei dezvoltare era favorizată de creșterea libertății economice și politice”.

Se prefigurează motorul cu aburi, ce concretiza o idee notată încă din antichitate tot de Vitruviu.

În tot acest complex politic și economic, cu neconținutele sale metamorfoze este prezent un alt element esențial în orice societate civilizată, arta.

„Oamenii se angajează în activități artistice de îndată ce își pot asigura subsistența: aceste căutări par să fie pentru ei aproape la fel de importante ca mîncarea și băutura. Dar, desigur, în societățile primitive arta și tehnologia sînt aproape imposibil de deosebit între ele; cu alte cuvinte, distincția o facem noi, în condițiile moderne, dar devine din ce în ce mai puțin importantă cu cît ne întoarcem mai mult în timp” (P.J.).

Prin toate activitățile culturale se transmit informații. Orizontul de percepere și înțelegere a omului trece dincolo de posibilitățile animalului care nu reacționează decât la stimuli naturali direcți. „Prin vorbire, pictură, sculptură,

scris, omul învață să creeze surse de stimulare pentru semenii săi. Acestea sînt, în esență, surse artificiale; ele generează în om un fel nou de percepție – cunoașterea, sau percepția, la mîna a doua. Desigur, vorbirea este prima în ordine cronologică: capacitatea de a transmite informații complicate nu prin intermediul zgomotelor, ci prin intermediul propozițiilor este adevărata linie despărțitoare dintre *Homo sapiens* și restul făpturilor. În cele din urmă, vorbirea a fost conservată prin scris. Dar, cu mult înainte de aceasta, pictura – sau, mai exact, scrijelirile și semnele – au transmis informații în forma vizuală. Prezentarea nonfigurativă este mult mai veche și mult mai primitivă decît imaginea. Într-un sens, este o structură deplin inventată, care nu specifică nimic” (P.J.).

Nu putem să nu recunoaștem superioritatea imaginilor față de cuvinte, prin posibilitatea de a permite *cunoașterii socializate să fie mai aproape de cunoașterea prin prezentare directă, de percepția primară. Cunoașterea pe care o transmit este mai reală, imediată, izbitoare și impresionantă* (P.J.).

Cum se întîmplă astăzi, grație televiziunii, care ne anulează prin aceasta, capacitatea de abstractizare, de utilizare a conceptelor, a filtrelor proprii, a discernămîntului personal. „Libertatea omului în societate, ca ființă economică și politică, era dublată de libertatea cu care artistul îl putea înfățișa în mediul lui optic. De-abia atunci cînd a fost asigurată această libertate, printr-un proces de tatonări și îmbunătățiri, informațiile despre om au fost complete”.

Sînt trecute în revistă nașterea și dezvoltarea capitalismului și industrializarea care a avut ca pivot Anglia, demontînd teza weberiană a capitalismului generat de calvinisti, context în care Țările de Jos ar fi trebuit să genereze revoluția industrială și nu Anglia. „*Institutio Christianae Religionis* a lui Calvin, nu numai că nu promovează comerțul și motivația profitului, dar chiar militează împotriva lor. Întreprinzătorii, a căror migrare din secolele XVI și XVII a ajutat la stabilirea tiparului viitoare dezvoltări a capitalismului nu erau în principal calvinisti, și cu siguranță nu sprijineau teocrația. Unii erau luterani, alții calvinisti, alții catolici sau sectanți. Ceea ce aveau în comun era respingerea uniformității religioase impuse, fie ea romano-catolică sau de alt fel. La fel cu Erasm, părintele lor spiritual – care a murit catolic, în măsura în care aparținea unei religii –, aveau un crez minim și susțineau toleranța și faptele bune. Voiau ca religia să fie privată, nu publică; și, mai presus de toate, erau profund anticlericali. S-au stabilit în nord-vestul Europei, mai ales în Anglia (mai tîrziu în America de Nord), deoarece acolo se putea găsi fundalul religios cel mai propice bunăstării lor și aptitudinilor lor comerciale” (P.J.).

Parlamentul englez, mai ales după Revoluția de la 1643, s-a impus în fața Coroanei și a preluat puterea de impozitare, asigurînd un nivel relativ scăzut

al impozitelor – comparativ cu Țările de Jos – fapt ce a impulsionat economia. Totodată, au impus legi care apărau proprietatea, protejate de instanță, fără amestecul Coroanei și al guvernului. „Mai mult ca orice, capitalismul are nevoie să fie sigur că legea este limpede, stabilă, obiectivă și pusă în aplicare” (P.J.). Ceea ce se și întîmpla în Anglia secolului XVII.

Revoluția industrială nu trebuia privită reducționist, ca un produs pur și simplu al exploziei științifice, pentru că „principalii stimuli ai invențiilor sînt recunoașterea unei probleme costisitoare care trebuie rezolvată sau a unei ocazii profitabile” (P.J.). Piața, cerințele pieței sînt esențiale în influențarea apariției invențiilor.

În capitalism asistăm la trecerea de la iluzia că bogăția constă în bani, sau în aur și argint, la realitatea că bogăția era suma bunurilor produse și serviciilor oferite.

Făcînd apel la Adam Smith, pentru care libertatea politică și cea economică sînt interconținute și de nedespărțit, remarcă: *într-adevăr, libertatea politică de a vota nu are nici un sens fără libertatea economică de a munci acolo unde vrei. Nu este o coincidență faptul ca în Occident Revoluția Industrială și crearea sistemului capitalist au fost urmate de dezvoltarea democrației.*

Argumentează întemeiat împotriva teoriilor marxiste, a catastrofelor pe care le-au produs acolo unde au fost aplicate, libertățile sociale, economice și politice fiind practic abolite, iar clasa de mijloc aproape integral eliminată.

Cel care va salva capitalismul, aflat la alt nivel de manifestare, de dezastru crizei din anii '30 ai secolului trecut, unul care nu mai încăpea în teoriile economice ale lui Adam Smith, va fi J.M. Keynes care, în lucrarea sa *Teoria generală a folosirii mîinii de lucru, a dobînzii și a banilor*, nota: „ideile economiștilor și ale teoreticienilor politicii, și atunci cînd au dreptate, și atunci cînd greșesc, exercită o influență mai puternică decît se crede îndeobște. Într-adevăr, puține alte lucruri guvernează lumea. Oamenii de acțiune, care se cred liberi de orice influențe intelectuale, sînt de obicei robii vreunui economist defunct. Maniacii aflați la putere, pe care îi inspiră glasuri ce numai ei le aud, își extrag declarațiile delirante din operele vreunui scrib savant apărute cu cîțiva ani mai devreme” (Ibidem P.J.). Oare, aici, pe la noi, nu se întîmplă cu miniștrii pe care îi avem un astfel de fenomen cu totul regretabil și spre marea pagubă a națiunii!?

Keynes pledea pentru reglarea ocazională de către stat a economiei ca întreg. Cum subliniază și istoricul englez în siajul teoriei keynisiene, *armonia dintre interesul public și cel privat se dovedea un mit, și nu te puteai baza pe ea pentru a genera folosirea deplină a forței de muncă. Acesta trebuia să fie obiectivul politicii de stat, guvernul echilibrînd economisirea privată neinvestită prin propriile politici de cheltuire.*

Macroeconomia keynesiană devine cu adevărat funcțională în timpul celei de a doua conflagrații mondiale.

Aplicarea gândirii economice a lui Keynes în statele occidentale a permis formarea masivă de capital, creșterea lentă și constantă a produsului național brut, și nu pe seama consumului privat, ci printr-o creștere lentă și susținută a standardelor de viață, cu prioritate a celor care lucrau în industrie după anii '50.

Meritele economistului englez sînt uriașe, cum remarcă și Paul Johnson: „Nu încape îndoială că nivelul enorm al investițiilor, stimulat de cererea extrem de mare (și de profiturile mari), a fost cel care a dus la creșterea susținută a productivității, a producției și a standardelor de viață. Ceea ce le-a dat diferitelor guverne curajul și încrederea în sine să continue să stimuleze cererea a fost, neîndoielnic, faptul că știau că acționează în cadrul unei teorii convingătoare care acum avea sprijinul tuturor concepțiilor economice tradiționale. Dacă Keynes nu poate pretinde meritul postum de a fi ajutat la boomul postbelic, atunci nici un gânditor din istorie nu poate aspira la meritul de a fi influențat ceva”.

Dacă procesul metodic de căutare și cercetare a adevărului este esența civilizației, *dușmanii ei*, ne atenționează publicistul englez, *se află întotdeauna printre cei care, dintr-un motiv sau altul, neagă, distorsionează, micșorează, exagerează sau otrăvesc adevărul și care falsifică procesele rațiunii. Civilizația a avut întotdeauna dușmani, cu toate că ei își schimbă mereu înfățișarea și armele. Marea artă defensivă constă în detectarea și demascarea lor înainte ca răul pe care îl fac să devină fatal. „Iadul”, scrie Thomas Hobbes, „este adevărul văzut prea tirziu”.*

Paul Johnson își propune în opul său detectarea și demascarea, străbătînd epocile și diversitatea societăților, tuturor celor care neagă adevărul, esența civilizației; civilizație care și-a aflat în capitalism cel mai favorabil context, capitalism născut în procesul însuși al civilizării omenirii.

Criza anilor '70, una pe care Keynes nu avea cum să o studieze și să propună posibile căi de depășire, are ca temei efectele produse de sindicatele foarte bine organizate și extrem de agresive în afirmarea cerințelor, asupra inflației sociale. De aici, la exploatarea recesiunii ca mijloc de destabilizare și propagării îndoielii privind economia liberă și sistemele sociale democratice întemeiate pe ea a fost doar un pas, pe care detractorii, Casandrele de serviciu, l-au făcut. „Este important să înțelegem că în toate civilizațiile există elementele distrugerii lor. Fiecare aruncă o umbră: un *Doppelgänger* sinistru care îi neagă țelurile, îi depreciază realizările, prezice și uneltește sfîrșitul ei. În toate societățile există nu numai creatori și ziditori, ci și propovăduitori ai Apocalipsei. Societatea noastră bazată pe creștinism, dotată cu un simț acut al timpului, își are în mod necesar propria escatologic în decursul istoriei, cei mai mulți dintre membrii

ei au crezut, cu o convingere mai mare sau mai mică și cu diferite grade de iminență, că vine sfîrșitul lumii”.

Sfîrșit anunțat mereu și, deși momentul era tordeauna depășit și sfîrșitul neîmplinit, disponibilitatea de a crede că va veni nu se diminuează. Profeția apocaliptică s-a perpetuat și în epoca secularizată. Pe Marx, care anunța escatologia capitalismului, îl putem cataloga drept ultimul dintre profeții iudeo-creștine sau, pentru a-i perpetua imaginea materialist-dialectică, primul dintre profeții laici.

O nouă escatologie își ridică vocea tot mai puternic, cea ecologică, care profetizează, cum sintetizează istoricul: „Cele Patru Ultime Lucruri vor fi otrăvirea aerului, secarea solului, epuizarea resurselor naturale ale pămîntului și înfometarea în masă a planetei suprapopulate”.

Este un alarmism întemeiat pe o constantă neîncredere în economia de piață, pliat pe mitologia marxistă, care vede în capitalism o instanță autodistructivă, în plus, surprinzătoare, se adaugă o teamă uriașă și, se înțelege, irațională față de știință.

Paul Johnson face câteva remarci care argumentează în contra viziunii ecologist-escatologice. Ecologiștii, lipsiți de o viziune științifică cuprinzătoare, pledează pe unele păcate evidente ale creșterii capitaliste, ușor de denunțat, dacă ar fi dispuși să asculte. „Natura însăși este un mecanism la scară gigantică atît poluant, cît și de autocurățare. Un uragan de intensitate medie eliberează energia a 100.000 de bombe cu hidrogen. Estimarea făcută de dr. Mishan, potrivit căreia existau (în 1967) în atmosferă 10 milioane de tone de poluanți produși de om, ar trebui să fie comparată cu cele 1.600 de milioane de tone de gaz metan emenate anual de mlaștinile naturale. Pînă și cirezile produc anual cîteva milioane de tone de gaz metan; pădurile și alte forme de vegetație emană anual 170 de milioane de tone de diferite hidrocarburi. Chiar dacă poluanții artificiali creează într-adevăr probleme, lobby-ul ecologist are tendința să confunde problemele igienei industriale locale, la care se pot găsi ușor soluții, cu mediul global care este afectat. Monoxidul de carbon emis de țevile de eșapament ajunge la 200-300 de milioane de tone anual. Aceasta afectează calitatea aerului din localități ca Los Angeles, și autoritățile trebuie să rezolve problema. Dar nu a sporit media concentrației de monoxid de carbon din atmosferă, dat fiind că monoxidul de carbon (ca și bioxidul de sulf) este produs de natură în cantități infinite mai mari decît cele produse de om. În unele privințe, mașina – adesea identificată de lobby-ul ecologist ca principalul personaj negativ al creșterii economice – a antrenat o poluare mai mică, întrucît un studiu efectuat în Statele Unite ale Americii în 1972 arată că o mașină de mărime medie produce 6 grame de poluanți pe milă, în vreme